

NOVICE

gospodarskih, obertnijskih in narodskih stvari.

Izhajajo vsako sredo in saboto. Veljajo za celo leto po pošti 4 fl., sicer 3 fl.; za pol leta 2 fl. po pošti, sicer 1 fl. 30 kr.

Tečaj XIII.

V Ljubljani v sredo 3. novembra 1855.

List 88.

Od setve gojzdnega drevja.

Sadba z drevjičem.

(Konec.)

Je li mogoče tudi velike odraščene drevesa presajati?

Mogoče je, pa le s celo kepo parstí. Starih drev- ves blezo nobeden presajal ne bo; preterdno so že ukoreninjene, pa tudi če bi mogoče bilo, ni koristi ž njimi. Pa tudi mlade odraščene drevesa se le v kakih posebnih okolistavah presajajo, postavimo, če se hoče kako lepo koristno drevo presaditi v vas ali pred hišo in cerkvo, ali na kak vert od drugod, kjer manj priložen stoji.

Le-tó delo se pozimi v mehkem vremenu opravi. Okoplje se drevo deleč od debla na globoko z ostrimi lopatami, in prisekajo se vse deleč razraščene korenine okoli in okoli ostro in gladko. Tako narejena velika kepa korenin s parstjo se prav obilo zalije, da se voda po jami in pod korenine steka. Potem najse drevo ob zmerzlini s kepo vred vso pomerzjeno z navarji vzdigne in ven spravi, in opleska naj se ali zaznamenja njegova severna stran. Izkopanemu drev- vesu veje in odrastke prikrajšaj in zapeljaj ga, kjer ga češ presaditi. Brez zamude ga vsadi v jamo že pred narejeno in dosti veliko, tako, da zaznamenjana stran sopet proti severju pride. Potrebna je namreč le-tá ravnava, ker drevesa odraščene so že preveč le na eno stran navajene, in več lesa je že na sončni strani pod zlo šlo. Ne naravnost, temuč enmalo proti navadnemu vetru naj se drevo postavi, drugači bi se kmali samo obesilo ali nagnilo. Okoli tako vsajenega drevesa se med kepo in rob jame dobra parst posuje, zalije se spet obilno z vodo, kolikor je noter gré, zatlači se zemlja s kolmi, in potem vse v miru pusti, da sopet pomerzne. Kadar toplo prihaja, se še druga parst čez korenike dene in naredi se kotanja okoli debla, da se zamore večkrat prvo leto zalivati ob suši; drugo leto, kadar je drevo že dobro ozelenelo, se kotanja poravná.

Da sajenje vselej dobro izhaja, se ne sme sadišče po opravljenem deblu od konca celó v nemar pustiti. Drobni sajenci, če jih trava in drugi plevél prerasča, se morajo okopavati, drugač bi onemogli in sčasoma poginili, čeravno je presadba bila vsa dobro opravljena. Še dosti potrebnejše pa je zalivanje sajencov ob suši, ko začnejo prav očito sahněti. Kdor je tedaj drevje sadil, naj ne opušča ob potrebi tudi zalivanja, drugač bi bilo prvo delo zastonj in moglo bi se sopet ali vse na novo saditi, ali saj poginjeni sajenci nadomestiti. Velikim sadežem od 6 do 10 čevljev dolgim naj se tudi kôli dajo, da se na-nje operajo, zlasti če so jako na vetru. Kôl mora opaljen biti, kolikor ga v zemljo pride, in še stopinjo čez, da ne gnjije. Pred sajenjem naj se kôli v sredi jame terdno zarinejo, zakaj, če se to po sadbi zgodi, kôli odergnejo korenine in sajenci se ne morejo z zemljo vred, kadar se vlega, bolj v tla pomikati, in tako praznina ostane med koreninami in

zemljo. Gleda se naj, da koli vselej na poldansko stran debla pridejo, zavoljo sence ob vročini. Vsajenec naj se s terticami h kôlu priveže, in med nju se mah pomaši, da se lúb ne dergne. Kjer vsajencov veter preveč ne mahljá, bo dosti, če se iz parstí, rušnje ali sipače naredé veršiči ali glavice okoli debel.

Vidi se iz vsega tega, da ložeje, hitreje in ceneje reje drevja ni kakor je posetva; če se pa vendar v nekterih okoljšinah sejati ne more, je narboljša in narlagleja oprava z majhnimi, 2 do 4 ali k večem do 5 čevljev velikimi drevesci. Pa ne dajmo se ostrašiti ne tudi od kaj večé prizadeve za zasajenje spašnikov z velikimi sadeži; obilno se nam bosta trud in skerb povernila. Sej pa tudi ni presilnega opravila z velikimi sadeži memo sajenja drobnih, zakaj dosti manj jih je potreba, in pa tudi manj lukinj; obsaditi namreč cel oral za gosto lesišče s 5 čevlji visokimi drevesci je potreba 2300 drevesic, za oral spašnika pa z velikim drevjem do 10 čevljev velikim in poredkoma vsajenim, le 80 do 200 drev- ves. Le to naj se poskerbí, da se korenine takih velikih sadežev pri izkopovanji kar naj manj je mogoče potergajo; to je sosebno varovati pri drevji z dolgimi serčnimi korenikami, kakor pri hrastu, brestu, javorji, kostanji, divji češnji, lipi in enakem.

Nove najdbe.

Rudeča barva iz guana.

Parížki kemikar Depouilly je iz tistega tičj eka, ki se guano imenuje, in od ktere- ga je naš list že večkrat govoril in ga hvalil kot posebno dober gnoj, nedavno najdel napravljati lepo rudečo, škerlatasto barvo. Za barvarije je ta najdba tako imenitna, da vse govori sedaj na Francozkem od te barve, od ktere nikdar nihče ni mislil, da je skrita — v gnoji.

Nova najdba s šoto (Torf.)

Kemikar C. J. Broke sen. v Kolonii (Köln) napravlja iz navadne šote takošno šoto, da gori z plamenom in daje vročino in žerjavico kakor naj bolje derva; imenuje tako napravljeno šoto cialinino šoto (Cialine-Torf). Poskusili so to šoto v kovačnici in gorela je s plamenom več čevljev dolgim; podkurili so tudi parni kotel (Dampfkessel) in se prepričali, da plamen cialinine šote je bil veliko močnejši in dalji od navadne, sirove šote, ktere plamen ni večji kakor 6 do 7 pavcov. Če se ta najdba popolnoma poterdi in je naprava lahka in brez velicnih stroškov, bo zelo važna za take kraje, kjer je veliko šote.

Gospodarske novice in starice.

Cvetja muškateljke ali muškatelega grojzdja

je prišlo letos veliko na Dunaj iz Francozkega, da ga, kadar mošt vré, obešajo v majhnih žakličkih v sodce, v kterih se vino tega žlahnega duha tako na-

vzame, da diši, kakor muškato grojzdje. Plehata škatljica tega cvetja velja 5 frankov (2 gold.) in je zadosti za 40 do 50 veder vina.

Banaška pšenica

je znana v Evropi kot naj težja v zernu, pa daje tudi naj več moke, zerno pa ima še druge lastnosti, po katerih se, ako je meljivo dobro, razločuje od vsake druge pšenične moke; tu sem spada posebno rumenkasta (žoltasta) barva banaške moke.

Kravár, da je kaj!

Kravár v stari Budi (Altofen) na Ogerskem dobiva za-se in za dva hlapca že od starih časov za 500 krav, da jih na pašo goni, za trideset let 1500 gold. dobrega dnarja na leto. — Naj nihče ne misli, da je to bôsa; peštanski časnik „Lloyd“, ki je blizu tam doma, zagotavlja to za popolnoma resnično in se v tem žalostnega serca spominja ogerske plače — učiteljev!

Naravoslovna drobtinčica.

Kako postaja babje leto?

Menda je vsakdo, ki je hodil v pozni jeseni po polji, že zapazil, da z začetkom mesca oktobra (kozoperska), ako je lepo vreme, so njive in livade premrežene s silo tankimi pajčinami, ki se vlečejo tudi po zraku. Včasih so livade in ozimine tako pokrite s temi pajčinami, da človeku, ako jih ogleduje proti soncu, se zdi, kakor da bi vidil kako jezero ali široko reko. Vse te pajčine so delo silo majhnih pajčkov, kateri niso večji, kakor glavica búcike (knoflice); al to malo telesice jim nadomestuje neizmerna rodovitost ali plodnost. Le neznana drobnost in lahkote živalice nareja, da, kadar sonce pripeče, se vzdignejo od zemlje in se povzdignejo v zrak, večkrat celo do 200 sežnjev visoko, in včasih jih je toliko, da vse mergolí po zraku. (Neven.)

Dostavek. Naravoslovci terdijo, da pajčine te, ktere so ne le v jeseni temuč tudi spomladi pod imenom „babjega leta“ znane, delajo mladiči mnogoterih pajčkov. Po Bechstein-u in Stark-u jih dela tista sorta, ki se zove „Aranea obtetrix“, po Murray-i „A. aëronautica“ in „geometrica junior“, po Oken-u „Tetragnatha extensa“, pa tudi druge. Slavni Oken mično popisuje to živalico, ki je dorasena 2¹/₄ linij dolga, podolgastega okroglega života, sivo-rujava, z lisico po herbtu in po stranéh, čvetero sprednjih nožic steguje naprej, dvoje zadnjih pa nazaj. On pravi, da nobeden starodavnih pisateljev ne omenjuje „babjega leta“ in da Anglež Chaucer, ki je leta 1400 umerl, je bil prvi, ki je popeval v svojih pesmih to živalico, ki mesca oktobra in novembra sternaša, senožeti in germovje preprega s svojim pajčolanom, kateri je tako lahák, da ga vsaka sapica razterga in nese v zrak. Kmetje pravijo, ko vidijo spomladi po zraku plavati te pajčine, „da poletje pride“, — v jeseni pa (in takrat jih je več viditi), pravijo, „da poletje slovo jemlje“. V jeseni se skrivajo v votle bilčice na sternaših ali padajo na tla, kakor hitro se jim kdo bliža, zakaj že od deleč čutijo stres svojih spredenih nitk; zato tudi ni lahko brez marljivega iskanja kake živalice vjeti; če se pa čaka do jutra, da rosa mine in so pajčine suhe, takrat pa vse mergolí in v pol uri se jih vjame lahko tisuč in tisuč. Kaj jedó, nihče prav ne vé; da mušic ne, je gotovo; če se rušnja, na kateri sedé, poškropí z vodo, serkajo vodne kapljice požrešno ter živé do decembra. Pajčina njih se rabi tudi zoper merzlico in za rane, da se kri ustavi; pripoveduje se tudi od neke kmetice na

Moravskem, da si je na lice, ktero je rak jedel, pokladala pajčin „babjega leta“ in potem se ozdravila. Ne vemo pa, je li to resnica, je li ne; prodamo, kako smo kupili.

Starozgodovinski pomenki.

O imenu Styria, Štirsko, Štajarsko, Steiermark.

Razložil Davorin Terstenjak.

(Dalje.)

Pa še tudi v drugih pomenih je korenika sthir, sthûr s svojo sestrico enakega pomena dhar sorodna. Kakor je iz dhar postalo dhara, aqua (zato dhârâdhara „aquam ferrens“ po Pottu), tako so iz sthir, sthur postale imena rek: Stura v Galii čezpadanski, Štira reka v Serbii, Štir reka na Poljskem, Štira, ponemčena v Steyer, v zemlji noriški.

Kakor je iz dhar postala dharmā, slovenski tarma, terma, terba, in iz terma — termast, tako iz gotiškega sthur = Stier izpeljava Diefenbach, ostroumen jezikoslovec, staronemško: stiuri, fortis, in sturr, starr, störrisch, šotiški: stoor, stour, strenus, austerus¹⁾.

Tudi s koreniko „tur“ ima enake tvarine, na primer, tura, sansk. bik in zvezda, althochd. sturi, fulmen, primeri novonemško Stirn, Gestirn.

Kakor je korenika tur stvorila pomene: tura, tauros, taurus, umbriški turut, letiški taure, slovenski tur, tor, tar, ter²⁾, starokeltiški tarvos, gaedeliški tarw, tarbh, kar vse pomeni bika; pa tudi besede: turan, tor, teur (perva indiška, ki pomeni mons, drugi iz keltiških narečij in pomenite po slovniki panse, eminence, mountain, to je, goro — toro), — tako tudi korenika sthir, sthur ni samo stvorila pomenov sthira, sthura, Stier, Štir, steor, temoč tudi v starem visokonemškem jeziku stiuri = apex, culmen, enako koreniki: idh, idha, idhava, terra, taurus, idha, mons, slov. Idria, ila, terra in vacca, slov. Ilovica, Ilok, ilova gora — imena gorá.

Izraz Stiriates, Stirčani toraj zna pomeniti: monticolae, incolae apicum, culminum = Krajnci, Korošci, Horvatje, ali pa cultores tauri, častivci Štira, Štirboga, Turboga, Kilboga. Ker se je ta beseda ohranila za poznamljanje vod, rek in bika pri starih Slovanih, kdo tedaj zamore tajiti, da se ni poznala beseda štir tudi v pomenu tora, gora, kar? Dnešnje poznamljanje „Steir“ je iz Štir, kakor Šafařik prav piše: Steier ist aus dem slovenischen štir, štira, wie Weichsel aus Visla, Leipa aus Lipa, Neisse aus Nisa, Feistritz aus Bistrica gemacht; unmöglich hätte der Deutsche selbst sein Wort Stier in Steier verdrehen können³⁾.

Ako Plini pravi, da so se Noričani prej veleli Taurisci, tedaj to zna biti prestava domačega poznamlovanja, ali pa vlada v tem poznamlovanji enaka razmera kakor v imenovanji Slovincov od Nemcov, ki jim pravijo Winden, Windische. Tudi so utegnili Rimljani to ime od Noričanov sosednih Keltov dobiti, pri katerih je beseda taurisk tudi izrazovala to, kar Štirčan Berg, Felsenbewohner. Po Ptolomeji so „Norikoi“ le posebna betva

¹⁾ Diefenbach „Vergleich. Wörterb. der goth. Sprache“ II. 163. Nr. 163.

²⁾ V slovenskem jeziku pravijo bičku: terc, tercelj, terkslj, toraj velikemu: terks, po metatezi treks, zato imena: Voltar, Voltrex = Voltreibus, Vojapus na krajnskih kamnih, Voltur, Voltér, Voltreks je sestavljeno po analogiji, kakor Auerochs, bujvol (uj=i, primeri mujvati in mivati), bivol, odtod nemški Büffel. Kako neskončno radi so stari Slovenci po tej šivatu posvečeni živali imenovali gore, vidimo iz prikladov, postavimo Ter, Govt, gori pri Mozirji, Terbovljca, gora v sosesčini vasi Radomerja in visoke Raduhe.

³⁾ Šafařik „Abkunft der Slaven“ str. 176.